

<https://doi.org/10.62837/2024.11.137>

HASANQULIYEVA ELNARƏ AKIF QIZI
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dillər Universiteti
ehasanquliyeva@mail.ru

**İNGİLİS DİLİNDƏ ATALAR SÖZLƏRİ KOMMUNİKATİV
FRAZEOLÖJİ BİRLƏŞMƏLƏR KİMİ VƏ ONLARIN AZƏRBAYCAN
DİLİNDƏ EKVİVALENTLƏRİ**

Xülasə

Məqalədə ingilis dilində atalar sözlərinin kommunikativ frazeoloji birləşmə kimi işlənmə xüsusiyyətləri və Azərbaycan dilində qarşılığı tədqiq olunur.

Atalar sözləri, zərb-məsəllər həyatın müxtəlif sahələrinə aid ibrətamiz məzmunlu qısa kəlam, xalq düşüncəsinin qısa, dolğun və mənalı bir şəkildə ifadəsidir. Onlar istər bədii ədəbiyyatda, istərsə də, adi danışiq dilində fikri əsaslandırmaq üçün istifadə olunan ən münasib vasitədir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, atalar sözlərinin dil sistemində yeri hələ də qəti şəkildə müəyyənləşdirilə bilməmişdir. Bəzi tədqiqatçılar atalar sözlərini frazeologiyaya daxil edib bunlardan bir dil vahidi kimi bəhs edirlər. Bəziləri isə atalar sözlərini dil sistemindən xaricdə öyrənməyi məqbul hesab edir. Atalar sözlərinin dilin frazeoloji tərkibinə daxil edilməsi və ya daxil edilməməsi məsələsinin nəzərdən keçirilməsi vacibdir, çünki kommunikativ dilçiliyin ortaya çıxardığı yeni imkanları aydınlaşdırmağa kömək edir.

Açar sözlər: frazeoloji birləşmə, kommunikativ birləşmə, atalar sözləri, ekvivalent

Respublikamızda dövlət müstəqilliyi bərpa olunduqdan sonra ana dilimizin xarici dillərlə müqayisəli həmçinin fərqli sistemli dillərdəki tədqiqinə, hərtərəfli cəhətlərinin araşdırılmasına xüsusilə Azərbaycan və ingilis dillərinin müqayisəli təhlilinə əlverişli şərait yaradılıb. Hər bir xalqın özünəməxsus müdrik kəlamları, atalar sözləri və məsəlləri olduğu kimi, azərbaycan və ingilis dillərinin də özünəməxsus atalar sözləri və məsəlləri vardır. Atalar sözlərinin yaranması, yayılması və işlənməsi bu gün də davam edir. Bir sıra alim, yazıçı və müdrik insanlara məxsus cümlələr, ifadələr indi də atalar sözlərinə çevrilərək xalq arasında işlənməkdədir. Atalar sözləri və məsəllər həmişə olduğu kimi, indi də həqiqətə, düzlüyə, gözəlliyə, insanlığa xidmət edir, nəcib, xeyirxah fikirlər aşılıyır, hamının bələdçisi olur. Kommunikativ frazeoloji vahidlərə atalar sözləri və deyimlər daxildir. Məlum olduğu kimi, atalar sözləri və deyimlərdə hər bir millətin düşüncə tərz, həyatı, milli xüsusiyyətləri, adət ənənələri əks olunur. Yazılı abidəmiz “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında atalar sözü və zərb-məsəllərin miqdarı son dərəcə çox olduğu üçün onu bir növ, atalar sözü lüğəti də adlandırmaq olar. Düzdür, onların çoxu artıq

dildə işlənir, lakin bəziləri indi də dilimizdə çox işləkdir və xüsusi səciyyə daşıyır.[1] Məsələn:

Çıxan can geri dönməz.

Yad oğlu saxlamaqla oğul olmaz.

Atalar sözü və zərb- məsəllərin nitq ilə xüsusi əlaqəsi nəzərə alınmasa, onları bəzən başa düşmək çətinlik törədir. Onlardakı mühakimələr nə qədər maraqlı görünərsə də, o qədər də həyatın bir çox hadisə və şəraitinə semantik cəhətdən daha da gücləndirir. Bir sözlə xalqın aynası kimi orada öz əksini tapır.

N.Vəliyeva qeyd edir ki, atalar sözü və zərb-məsəllər frazeologiyasının sisteminə xüsusi lay təşkil edib, bitmiş fikir bildirən cümlə şəkilli ifadələrdir. Bu ifadələrin məcmusuna aşağıdakı əlamətlər aid edilə bilər [4, s.144].

1) Emosional-ekspressiv mənaya qarşı müxtəlif münasibətdə ola bilər.

2) Tərkibindəki ayrı-ayrı ifadələr, dilin leksik sistemində yeni keyfiyyət daşıyıcısına çevrilir.

3) Dilin modelinə xas səciyyə qəbul edir.

4) Semantik məzmun ilə qrammatik strukturu arasında asılılıq yaranır.

5) Sözlərin sırası sabit qalır.

6) Sözlərin tərkibində bəzən sinonimlərlə əvəzlənmə müşahidə olunur.

7) Atalar sözü və zərb məsəllər başqa dilin deyil məhz milli dilin xüsusiyyətlərinə malikdir.

8) Atalar sözü və zərb məsəlləri cümləyə ekvivalent ola bilər [2, s.61-62]

Atalar sözlərinin tədqiqinə nəzər saldıqda, diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də onların frazeologiyaya münasibəti məsələsidir. Atalar sözləri və zərb-məsəllərin frazeologiyasının tədqiqat sahəsinə daxil edilib edilməməsi bir sıra dilçilər arasında mübahisələrə səbəb olmuşdur. Z.Əlizadəyə görə, atalar sözləri və zərb-məsəllərin hamısını istisnasız olaraq frazeologiyanın dar və geniş mənalı “makrokontekst” və ya “mikrokontekst” adlandırılan hissəsinə daxil etmək olmaz. Müəllif qeyd edir ki, ümumilikdə, atalar sözləri və zərb-məsəllər frazeologiyasının obyekt hesab edilməlidir. Lakin eyni zamanda onu da əlavə edir ki, onların da özünəməxsus təsnifi prinsipləri mövcuddur [2, s.78]. Odur ki, atalar sözləri və zərb-məsəllərin uzun illər boyu davam edən tarixi inkişaf mərhələləri nəticəsində konkret məzmun, mücərrəd məzmun, xüsusi və tipikləşmiş, ümumiləşmiş məzmununu nəzərə alaraq, onların idiomatik səciyyə daşdığını sezmək mümkündür və buna görə də, onların frazeologiyasının tədqiqi sahəsinə aid edilməsi məqsədəuyğundur. Yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq, ingilis və Azərbaycan dillərindəki atalar sözlərinin və deyimlərin bəzi oxşar və fərqli cəhətlərini nəzərə alaraq, aşağıdakı qruplara ayırmaq mümkündür:

–birinci qrupa həm mənə, obraz, həm də leksik tərkib baxımından hər iki dildə tam eyniyyət təşkil edən atalar sözləri daxildir. Məsələn: When the cats is away the

mice will play – Pişik uzaqda olanda, siçan kef edər; A cat has nine lives – Pişiyin doqquz canı var.

–ikinci qrupa obraz və leksik tərkib baxımından bir-birindən qismən, yaxud tamamilə fərqlənən, lakin mənaca uyğun atalar sözləri və deyimlər daxildir. Məsələn: A bird in the hand is worth two in the bush – Soğan olsun, nağd olsun; The pot calls the kettle black – Öz gözündə tiri qoyub, başqasında çör-çöp axtarma; Let sleeping dogs lie – Səs salma, yatanlar oyanar və s.

–üçüncü qrupa isə, yalnız ingilis dilinə xas olan, Azərbaycan dilində müvafiq, tam qarşılığı olmayan atalar sözləri və deyimlər daxildir. Onu da əlavə etmək lazımdır ki, onların ola bilsin ki, cümlə formasında ekvivalentlərini tapmaq mümkündür. Məsələn: I'm a Dutchman if – Onda lənətə gəlir ki; Cry for the moon – Əlçatmaz nəyisə arzulamaq; Youth's a stuff – Tezliklə gənclik sona çatacaq (Bu gözəllik sənə qalmaz) və s.

Bu qəbildən olan deyimlər və atalar sözlərinin ekvivalentləri, ya qismən, yaxud da tam qarşılığı Azərbaycan ədəbiyyatında, bədii filmlərin mətnlərində geniş işlənmişdir. Məsələn:

Teach your grandmother to suck eggs – Ay uşaq böyüyünə öyüd ver (“Böyük dayaq” filmi); Let sleeping dogs lie – Səs salma, yatanlar oyanar qoy hələ yatsın! (M.Ə.Sabir); To eat humble pie – Ağzının payını almaq (O olmasın, bu olsun) və s.

Hər dövr, hər nəsil üçün onların təlim-tərbiyəsində olduqca mühüm rol oynayan atalar sözləri və zərb-məsəllər və müdrik kəlamlar həm ingilis, həm də Azərbaycan dilində çox zəngindir lakin onu da qeyd etməmək olmaz ki, bu, Azərbaycan dili üçün daha xarakterikdir. Atalar sözlərində xalqın öz mənəvi aləmi, milliliyi, tarixi, elmə, təhsilə, əməyə münasibəti əks olunur və onları kitablarda yığılan ağıl, zəka da adlandırmaq olar. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, atalar sözləri böyük tərbiyəvi əhəmiyyət kəsb edən dastanlarımızda xüsusi yer tutur. Məsələn: “Dədə-Qorqud” dastanında istifadə olunan atalar sözləri və məsəllər tərbiyə, əmək, yoldaşlıq və vətənpərvərlik kimi əxlaqi dəyərləri özündə cəmləşdirir. Məsələn: “At işlər, ər öyünər, Baba malından nə fayda, başda dövlət olmasa”[3, s. 221]

İngilis dilindəki atalar sözlərinə gəldikdə isə, qeyd etmək etmək doğru olardı ki, ingilis dilində işlənən mənaca öyüd, əxlaq, ibrət, tərbiyə xarakterli atalar sözləri predikativ səciyyəli olur. Predikativ səciyyəli atalar sözləri və məsəllər sözün ekvivalenti olur və belə cümlələrdə bir cümlə üzvü kimi çıxış edir.[5, s.88]

Məsələn: A pretty pair of shoes again! – Köhə palan içi tökmə!; Fresh for the morrow – Gecənin xeyrindən gündüzün şəri yaxşıdır.

C.Qolsuorsinin araşdırdığımız “The White Monkey”, “The Silver Spoon” və “Swan Song” əsərlərində işlədilmiş kommunikativ frazeoloji birləşmələrə nəzər salaq:

a bit of all tight - barmağını yalayarsan

Well, Vic? This jelly's a bit of all tight(The White Monkey,P.I,Ch.VIII,page 73).

be born with a silver spoon in one's mouth - göydən zənbillə düşmək

She was born with a silver Spoon in her mouth. She thinks she can do what she likes (The Silver Spoon, P.I, Ch.I, page 67).

to be in a stew - iynə üstündə oturmaq.

I never was more glad to get rid of a book! I've been in a continual stew for fear of being overseen with it! (The Silver Spoon, P.II, Ch.V, page 117).

tell it to the marines! - İnanan daşa dönsün.

The climate's all right when it isn't too dry or too wet-it suits my wife fine, but, sir when they talk about making your fortune all I can say is it to the Marines (The Silver Spoon, P.II, Ch.IV, page 106).

Beləliklə, bəzi tədqiqatçılar atalar sözlərini frazeologiyaya daxil edib bunlardan bir dil vahidi kimi bəhs edirlər. Bəziləri isə atalar sözlərini dil sistemindən xaricdə öyrənməyi məqbul hesab edir. Atalar sözlərinin dilin frazeoloji tərkibinə daxil edilməsi və ya daxil edilməməsi məsələsinin nəzərdən keçirilməsi vacibdir, çünki kommunikativ dilçiliyin ortaya çıxardığı yeni imkanları aydınlaşdırmağa kömək edir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Araslı, H. Kitabı-Dədə Qorqud / H.Araslı. – Bakı: Öndər Nəşriyyatı – 1962. – 375 s.
2. Əlizadə, Z.Ə. Azərbaycan atalar sözləri və zərb məsələlərinin leksik-semantik xüsusiyyətləri / Z.Ə.Əlizadə. – Bakı: ADU, – 1980. – 108 s.
3. Hasanquliyeva, E.A. İngilis dilində frazeoloji birləşmələrin struktur-tematik təsnifi və onların Azərbaycan dilində qarşılığı / E.A.Hasanquliyeva.-Bakı: Elm və Təhsil – 2019 –s.216-224.
4. Vəliyeva, N.Ç. Frazeoloji birləşmələrin müqayisəli-linqvistik təhlili / N.Ç.Vəliyeva. – Bakı: Ünsiyyət, – 2001. – 218 s.
5. Cambridge Idioms Dictionary / Cambridge University Press. 2nd Edition, – 2006. – 520 p.
6. Galsworthy, J. “A modern Comedy” / J.Galsworthy. Book 1. “The White Monkey”. L.: Fredonia Books, – 1976. – 344 p.
7. Galsworthy, J. “A modern Comedy” / J.Galsworthy. Book 2. “The Silver Spoon”. – Moscow: Progress Publishers, – 1976. – 332 p.
8. Galsworthy, J. “A modern Comedy” / J.Galsworthy. Book 3.

ГАСАНКУЛИЕВА ЭЛНАРА АКИФ ПОСЛОВИЦЫ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ КАК КОММУНИКАТИВНЫЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ СОДЕРЖАНИЯ И ИХ ЭКВИВАЛЕНТЫ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: фразеологическое сочетание, коммуникативное сочетание, пословицы, эквивалент.

В статье рассматриваются особенности обработки пословиц в английском языке как коммуникативного фразеологического сочетания и их эквивалента в азербайджанском языке. Пословицы, поговорки – это короткие высказывания поучительного содержания, относящиеся к различным областям жизни, краткое, полное и осмысленное выражение мыслей людей. Они являются наиболее подходящим средством обоснования идеи, будь то в художественной литературе или в обычном разговоре. Пословицы и поговорки, отфильтрованные веками и являющиеся носителями мудрых слов народа, представляют собой лаконичные, образные, глубокосмысленные и связные речевые продукты. Следует также отметить, что место пословиц в языковой системе до сих пор окончательно не определено. Некоторые исследователи включают пословицы во фразеологию и говорят о них как о языковой единице. Некоторые считают приемлемым изучать пословицы вне языковой системы. Важно задуматься о том, включать или нет пословицы во фразеологию языка, поскольку это помогает прояснить новые возможности, которые открывает коммуникативная лингвистика.

HASANGULIYEVA ELNARA AKİF

Summary

**PROVERBS IN ENGLISH AS COMMUNICATIVE PHRASEOLOGICAL
UNITS AND THEIR EQUIVALENTS IN THE AZERBAIJANIAN
LANGUAGE**

The article deals with the features of processing proverbs in the English language as a communicative phraseological combination and their equivalent in the Azerbaijani language. They are the most suitable means of justifying an idea, whether in fiction or in ordinary conversation. Proverbs and sayings, filtered through centuries and being carriers of the wise words of the people, are laconic, figurative, deeply meaningful and coherent speech products. Being a product of people's creative thinking, they reflect their national spirit. Depth of meaning and completeness of form are the main features of such expressions. It should also be noted that the place of proverbs in the language system has not yet been finally determined. Some researchers include proverbs in phraseology and talk about them as a linguistic unit. Some people find it acceptable to study proverbs outside the language system. It is important to think about whether or not to include proverbs in the phraseology of a language, as this helps to clarify the new possibilities that communicative linguistics opens up.

Rəyçi: filologiya elmləri doktoru, professor M.Y.Qaziyeva